

Kehhâle, *Mu'cemû'l-mû'ellifin*, III, 191-192; Blachère, *Târîhu'l-edebe*, s. 346-349; Abdülhüseyin Ahmed el-Ernîni, *el-Ğadîr fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Tahran 1366, II, 34-65; Ömer Ferruh, *el-Minhâc fi'l-edebe'l-Ârabî ve târihtih*, Beyrut 1380/1960, s. 34-35; a.m.f., *Târîhu'l-edebe*, I, 325-331; Mârûn Abbûd, *Edebû'l-Ârab*, Beyrut 1960, s. 127-128; M. İbrâhim Cum'a, *Has-sân b. Şâbit*, Kahire 1965; Sezgin, *GAS*, II, 289-292; Muhammed M. Hüseyin, *el-Hicâ' ve'l-heccâ'ün fi'l-Câhiliyye*, Beyrut 1970, s. 211-256; M. Abdülmün'im el-Hafâci, *el-Hayâtü'l-edebiyye fi asrı şadri'l-İslâm*, Beyrut 1973, s. 205-228; M. Tâhir Derviş, *Hassân b. Şâbit*, Kahire 1976; M. el-Hidr Hüseyin, *Naşzu kitâb fi's-şî'ri'l-Câhili*, Dimaşk 1977, s. 158-159; Abdülvehhâb es-Sâbüni, *Şu'arâ' ve devâûin*, Beyrut 1978, s. 77-79; C. Avâd, *Akdemü'l-mahtûâtü'l-Ârabîyye fi mektebâti'l-âlem*, Bağdad 1982, s. 131; Affif Abdurrahman, *Mu'cemû's-şu'arâ'l-câhiliyyin ve'l-muhtâdrâmîn*, Riyad 1403/1983, s. 91-92; Abdurrahman el-Berkûki, *Şerhu Diwâni Hassân b. Şâbit*, Beyrut 1983, s. 19-41; Miftâhu künûzi's-sünne, s. 159; İhsan en-Nas, *Hassân b. Şâbit*, Dimaşk 1985; Hannâ el-Fâhûri, *el-Câmî' fi târihi'l-edebe'l-Ârabî*, Beyrut 1986, I, 413-415; M. Ali Ebû Hamde, *Fi't-tezevuuki'l-cemâli li-Hemziyyeti Hassân b. Şâbit haule fethi Mekke*, Ürdün 1988; İsâ Yûsuf, *Hassân b. Şâbit el-Ensârî*, Beyrut 1990; Rebîa Ebû Fâzıl, *Hassân b. Şâbit: şâ'irü'l-İslâm*, Beyrut 1993; Th. Nöldeke, "The Diwân of Hassân b. Thâbit", *WZKM*, XXV (1911), s. 98-106; Süleyman Tülücü, "Hassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ensârî", *İslâm Düşüncesi*, sy. 1, İstanbul 1967, s. 250-252; M. J. Kister, "On a New Edition of the Diwân of Hassân b. Thâbit", *BSOAS*, XXXIX (1976), s. 265-266, 284-286; Sâmî Mekki el-Âni, "Edvâ' cedide 'alâ sîreti Hassân b. Şâbit", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstansiriyye*, II, Musul 1977, s. 77-90; a.m.f., "Şî'ru Sa'îd b. 'Abdirrahmân b. Hassân b. Şâbit el-Ensârî", a.e., sy. 24-25 (1993-1994), s. 1-26; H. L. Gottschalk, "Diwân of Hassân b. Thâbit", *WZKM*, LXV-LXVI (1973-74), s. 364-365; Hasan Karûn, "el-Veķâ'if ve'l-aḥdâs fi şî'ri Hassân b. Şâbit", *ME*, L/3 (1978), s. 611-625; Abdülcebbar el-Muttalibî, "Hassân b. Sâbit fi me'âyiri'naḥd", *el-Mevrid*, IX/4, Bağdad 1981, s. 303-328; Saïd el-A'zamî en-Nedvi, "Hassân b. Şâbit el-Ensârî", *el-Ba'sû'l-İslâmî*, XXIX/2, Leknev 1984, s. 67-85; XXX/3 (1985), s. 87-97; Mehmet Türkmen, "Hassân b. Sâbit el-Ensârî", *Er-ciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Kayseri 1985, s. 407-414; Abdürrahîm er-Rahmûnî, "er-Rû'yetü'l-İslâmiyye fi şî'ri Hassân b. Şâbit el-Ensârî", *ed-Dâre*, XIII/3, Riyad 1987, s. 55-68; Ahmed Ateş, "Hassân", *İA*, V/1, s. 343-347; W. Arafat, "Hassân b. Thâbit", *EP* (İng.), III, 271-273.

HÜSEYİN ELMALI

HASTAHANE

(bk. BİMÂRİSTAN).

HASTAZÂDE ABDULLAH EFENDİ

(bk. ABDULLAH EFENDİ, Hastazâde).

HAŞEBÎ

(حشبي)

Ekskiden Doğu'da
açığa liflerinden imal edilen
kâğıt türlerinden biri
(bk. KÂĞIT).

HAŞEBİYYE

(الحشبية)

Hz. Hüseyin'in intikamını almak için
isyan eden Muhtâr es-Sekaffî'nin
ordusundaki bir grup mevâliye
verilen ad.

Sözlükte "odun ve sopa" anlamına gelen haşebin nisbet isminin (haşebî) çoğulu olan haşebiyye, ilk defa Muhtâr es-Sekaffî'nin isyanı sırasında ordusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden, silâhları sopadan ibaret Kûfe mevâlîsi hakkında aşağılayıcı bir tabir olarak kullanılmış (İbn Kuteybe, s. 622; İbn Rûste, VII, 218), daha sonra bunun yerini Keysâniyye, Muhtârîyye ve Hüseyniyye isimleri almıştır.

Muhtâr'ın veya onun İbrâhim b. Eşter gibi kumandanlarının emrinde savaşan mevâlînin çoğu kendilerini kılıçla donatmayacak derecede fakirdi. Nitekim A'şâ Hemdân, Muhtâr'ı mağlûp eden Basralılar'a, sopadan başka silâhı bulunmayan kimselerle uğraşarak elde ettikleri şerefin pek de önemli olmadığını söylemişti. Muhtâr'a karşı savaşan Mühelleb b. Ebû Sufre de Haşebîler'in eline geçen Nusaybin'i kuşattığı zaman halka hitaben, "Bu insanlar sizi korkutmasın. Onlar sadece köledir ve ellerinde de sopadan başka bir şey yoktur" demişti (Taberî, II, 684). Taberî'nin verdiği bilgiye göre Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr es-Sekaffî'nin Kûfe'yi ele geçirmesi ve taraftarlarının halife olarak Muhammed b. Hanefiyye'nin adını telaffuz etmeye başlamaları üzerine telâşa kapılarak İbnü'l-Hanefiyye'yi ve beraberindeki aile mensuplarını, kendisine biat etmeye zorlamak için 685 yılında Mekke'de Zemzem Kuyusu civarına hapsedmişti. İbnü'l-Hanefiyye'nin kendisine gizlice yazdığı mektuptan durumu öğrenen Muhtâr, onu kurtarmak üzere Ebû Abdullah el-Cedeli kumandasında 150 kişilik bir süvari birliğini Mekke'ye gönderdi. Mescid-i Harâm'a giren birlik, İbnü'z-Zübeyr'in biat etmemeleri halinde ateşe vermek üzere etrafını odunlarla çevirdiği evin kapısını kırarak İbnü'l-Hanefiyye'yi ve beraberindekileri kurtardı. İbnü'l-Hanefiyye'nin Mescid-i Harâm'da kılıç kul-

lanarak savaşmanın câiz olmadığını söylemesi üzerine Muhtâr'a bağlı bu kuvvetler Mekke'den çıkarken "kâfir-kübât" denilen kısa sopaları silâh olarak kullandılar (a.g.e., II, 694). Şîa'nın bir bölümünün Haşebiyye adıyla anıldığını belirten İbnü'l-Esir de bunların Muhtâr es-Sekaffî'nin mensupları olduğunu söyler (*en-Nihâye*, "ḥşb" md.).

Haşebiyye fırkasına, Hz. Hüseyin'in intikamını almak amacıyla "yâ le-se'râti'l-Hüseyin" (Ey Hüseyin'in intikamını almaya ant içenler!) sloganını kullanarak harekete geçtikleri için Hüseyniyye adı da verilmiştir. İbn Abdürabbih, Kûfe sokaklarında bu çağırışı tekrar ederek dolaşan İbrâhim b. Eşter'in mensuplarına Hüseyniyye denildiğini belirtmektedir (*el-İk'dü'l-ferid*, II, 408). Haşebiyye (حشبية) kelimesinin Arap harfleriyle noktasız olarak yazıldığında Hüseyniyye şeklinde okunabilmesinin de bu isim değişikliğinde etkili olduğu söylenebilir.

Keysâniyye fırkasına ve daha sonra bu fırka mensupları arasında ortaya çıkan rec'at ve tenâsüh akîdesine inananlara Haşebiyye adı da verilmektedir. Nitekim aşırı bir Keysânî Şîi olan ve tenâsühe inanan Küseyyir "Haşebî" nisbesiyle anılmaktadır. Diğer taraftan Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Zeydiyye'den Surhâb et-Taberî'ye nisbetle Surhâbiyye adını alan fırkanın Haşebiyye diye de anıldığını, bunların Muhtâr'la birlikte isyan ettiklerini, yanlarında sopadan başka silâh bulunmadığı için bu ismi aldıklarını söylerse de (*Mefâtihu'l-'ulûm*, s. 21) bu doğru değildir. Zira Muhtâr, Zeydiyye'nin kurucusu Zeyd b. Ali'nin doğumundan önce vefat etmiştir. Hakkında bilgi bulunmayan Surhâb et-Taberî ise muhtemelen Hasan b. Zeyd zamanında Taberistan'da faaliyet gösteren Surhâb ile aynı şahıstır. Onun mensuplarına kullandıkları silâh dolayısıyla mı, yoksa Keysâniyye akîdesinden etkilendikleri için mi Haşebiyye denildiği bilinmemektedir.

İbn Hazm, mehdî zuhur edinceye kadar silâh taşımamanın ve kullanmanın câiz olmadığına inanan Mansûriyye gibi bazı Şîa gruplarının hasımlarını boğarak veya taşla öldürdüklerini, sopa kullanmayı tercih edenlere ise Haşebiyye denildiğini nakleder (*el-Faşl*, V, 45). Bu anlayışın yahudi mesîh inancından etkilendiği öne sürülmüştür (krş. Friedlaender, XXIX [1909], s. 95). Kur'an'ın mahlûk olduğunu, Allah'ın konuşmadığını iddia eden Cehmiyye'den bir grup da Haşebiyye adıyla anılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hşb" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hşb" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hşb" md.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 101-103; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 622; Belâzürî, *Ensâb*, V, 231, 242, 270, 272; Dineverî, *el-Ahbarü't-tüvâl*, s. 289-290; İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, VII, 218; Taberî, *Târîh* (de Goeje), II, 684, 693, 694-695, 1798, 1804; İbn Abdürabbih, *el-'İk-dü'l-ferîd*, II, 408; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 106; a.mlf., *et-Tenbih* (nşr. Abdullah İsmâil es-Sâvî), Kahire 1357/1938, s. 270; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 133; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, IX, 17, 19; Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 21; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeire), V, 45; Ebû'l-Meâlî, *Beyânü'l-edyân* (trc. Yahyâ el-Haşşâb, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIX/1, Kahire 1957 içinde), s. 39; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 250-251; B. Lewis, *The Assassins: a Radical Sect in Islam*, London 1967, s. 128; J. Wellhausen, *İslâmîyetin İlk Devrinde Dini-Siyasî Muhalefet Partileri* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1989, s. 130, 138; İsrail Friedlaender, "The Heterodoxies of the Shi'ites in the Presentation of Ibn Hazm", *JAOS*, XXVIII (1907), s. 62-63; XXIX (1909), s. 93-95; W. F. Tucker, "Ebû Mansûr el-İclî ve Mansûriyye" (trc. E. Ruhi Fiğlalı), *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, Ankara 1982, s. 225; C. van Arendonk, "Khashabiyya", *EP* (İng.), IV, 1086-1087; M. Chouémi, "Kâfir-küb", a.e., IV, 411.

MUSTAFA ÖZ

HAŞEVİYYE

(bk. HAŞVİYYE).

HAŞHAŞ

Kapsülünden afyon,
tohumundan yağ elde edilen
tarım bitkisi.

Haşhaş kelimesi, bitkinin kapsülü salandığında tohumların çıkardığı sestene kaynaklanan taklidî (onomatopeik) bir isim olmalıdır; çivi yazılı Hitit tabletlerinde rastlanan en eski adı *haşşikanın* da yine aynı sestene türediği düşünülebilir.

Haşhaş (*Papaver somniferum*), gelincikgiller familyasından 30-200 cm. boyunda bir yıllık otsu bir bitkidir. Yaprakları sapsız ve kenarları dişli, dalların ucunda tek başına açan beyaz veya mor renkli çiçekleri büyük ve meyveleri (kapsül) 4-5 cm. çapında yaklaşık küre biçimindedir. Meyvesi tepeciğinin altından delikler halinde açılanına p. s. *spontaneum* (açık haşhaş), açılmayanına p. s. *anatolicum* (Anadolu haşhaşı, kör haşhaş) denir. Tohumlar küçük, böbrek biçiminde ve beyaz, kirli sarı veya morumsu siyah renkli olur. Dünya genelinde birçok kültür formu bulunan haşhaşın eskiden beri Türkiye'de hemen hemen yalnız kör haşhaş türünün tarımı

yapılır. Bu türün, çiçekleriyle tohumları beyaz (var. *albascens*) veya mor (var. *violascens*) olmak üzere iki önemli çeşidi vardır. Bunlardan beyaz çiçekli olanı (ak haşhaş) afyon, diğeri yağ elde etmek için ekilir. Birçok türü bulunan yabancı haşhaşların çoğu bir yıllıktır. Kiremit kırmızı renkli büyük çiçekleri olan çok yıllık türlerin ise (p. orientale, p. pseudo-orientale) morfin taşımadıkları için uyuşturucu bir etkileri yoktur.

Haşhaş kapsülüne haşhaş başı veya kellesi denir. Kapsül, henüz olgunlaşmadan özel bir bıçakla çizilmesi sonucu kısa sürede katılaştıran bir süt salgılar. Bu sütlerin bir araya toplanıp yoğunlaşmasıyla afyon denilen uyuşturucu ve ağrı kesici madde elde edilir. Bugün Türkiye'de Bolvadin'de kurulmuş olan afyon alkaloitleri fabrikasında ham afyon işlenerek morfin ve kodein gibi alkaloitler üretilmektedir. Kapsülün olgunlaşmasının ardından kırılarak çıkarılan haşhaş tohumununun kavruktan sonra sıkılmasıyla haşhaş yağı elde edilir. Açık sarı renkli, uçucu ve lezzeti hafif tatlı olan bu sıvı yağ haşhaş yetiştiği bölgelerde yemeklere konur. Haşhaş yağı, aslında uyuşturucu etkisi bulunmamakla birlikte kapsül kırılırken küçük parçaların ve tozun tohumu karışması sebebiyle çok az miktarda afyon alkaloitleri ihtiva eder ve bu yüzden alışık olmayanlara baş ağrısı verir. Ezilen tohumların hamura katılması ile haşhaşlı ekmeç yapılır; haşhaş küspesi de çok değerli bir hayvan yemidir.

Anadolu'da haşhaş tarımını insanların yerleşik hayata geçtikleri yıllara kadar gittiği tahmin edilmekte, hakkındaki ilk yazılı bilgilere de milâttan önce II. binyle ait Hitit tabletlerinde rastlanmaktadır. Zamanla haşhaş tarımı buradan çevredeki bölgelere, daha sonra da afyon üretimi kuvvetli bir ihtimalle İslâm tıbbının etkisi ve müslüman tâcirlerin aracılığıyla Hindistan ve Çin'e kadar yayılmıştır.

Bütün dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye'de de afyon kullanımını engellemek amacıyla haşhaş ekimine Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden bu yana belli sınırlamalar getirilmiştir. 1933 yılından beri özel izne tâbi olan haşhaş tarımı, 1974'te alınan Bakanlar Kurulu kararı uyarınca sadece Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Konya, Kütahya ve Uşak illerinde yapılmakta ve toplanan kapsüller fabrikada işlenmek üzere çizilmeden Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satılmaktadır (haşhaşın dinî ve hukukî hükümleri için bk. AFYON).

BİBLİYOGRAFYA :

Fethi İncekara, *Türkiye'de Haşhaş Çeşitleri ve Bunların Tohum ve Afyon Bakımından Değerleri* (doktora tezi, 1949, AÜ Ziraat Fakültesi); Turhan Baytop, *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul 1963, s. 148-176; a.mlf., *Farmakognozi Ders Kitabı*, İstanbul 1974, II, 113-128; a.mlf., *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul 1984, s. 244-248; Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası*, Ankara 1987, s. 16-19.

TURHAN BAYTOP

HAŞHAŞİLER

(bk. HAŞİŞİYYE).

HÂŞİM (Benî Hâşim)

(بنو هاشم)

Kureys kabilesinin
Hz. Peygamber'in de
mensup olduğu kolu.

Kabileye adını veren Hâşim b. Abdümenâf'ın soyu Fihri (Kureys) b. Mâlik yoluyla Adnân'a ulaşır. Hâşim'in soyu oğullarından Abdülmuttalib ile devam etmiş, diğer oğullarının nesli zaman içinde kesilmiştir. Benî Hâşim (Hâşimoğulları), Abdülmuttalib'in dört oğluna (Abbas, Ebû Tâlib, Hâris, Ebû Leheb) nisbet edilen Abbâsiler, Tâlibîler, Hârisîler ve Lehebîler'den teşekkül ediyordu. Abdülmuttalib'in diğer oğlu ve Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın soyu ise Resûl-i Ekrem'in kızı Fâtıma yoluyla devam etmiştir. Benî Hâşim, Ali b. Ebû Tâlib'e nisbetle Alevîler, Akil b. Ebû Tâlib'e nisbetle Akilîler ve Ca'fer b. Ebû Tâlib'e nisbetle Ca'ferîler, Hz. Hasan'a nisbetle Hasenîler (şerifler), Hz. Hüseyin'e nisbetle Hüseyinîler (seyyidler) gibi çeşitli tâli kollara ayrılmıştır. Resûl-i Ekrem'in soyunu devam ettirdikleri için seyyidler ve şerifler müslümanlar arasında diğer Hâşimîler'den daha fazla itibar görmüştür.

İslâmîyet'in doğduğu sırada yerleşik bir hayat süren Benî Hâşim, Kureys kabilesinin diğer kolları gibi geçimini ticaretle temin ediyordu. Kureys'in yaz ve kış seyahatleri, ilk defa Kureys'in reisi ve Hâşimîler'in atası olan Hâşim b. Abdümenâf tarafından düzenlenmiş ve gelenek haline getirilmiştir. Kureys'in önemli mücadelelerinden biri olan Mutayyebîn-Ahlâf çekişmesinde Mutayyebîn'in reisliğini yapan Hâşim, bu çekişmenin ardından barışın sağlanması üzerine *rifâde** ve *sikâye** görevlerini üstlendi. Onun ölümünden sonra bu görevler önce kar-